

V.

DE SILHOUETTE.

Onna

DE SILHOUETTE.

De SILHOUETTE, het SCHADUWBEELD, ze hebben me altijd bekoord, meer ~~misschien~~ ^{toev} dan de artistieke waarde rechtvaardigde. Dat komt misschien door de omgeving waarin ik ze het eerst zag. In sommige vertrekken is een zekere sfeer, die wijls de sfeer van het verleden. En dan zie ik weer voor me, een interieur met zware meubels van mahoniehout, de deftige familieportretten aan de wand, het grote kabinet. En elk voorwerp had zijn geschiedenis, de reticule van grootmoeder, haar broche met juwelen, grootvaders leunstoel, de zilveren snuifdoos, zelfs het geelkoperen bakje waarin de kop van zijn pijp lag. Men was aan dit alles gehecht en de gehele omgeving stemde tot ernst en degelijkheid. Het frivole was hier niet op zijn plaats.

En toch is de silhouette niet oud, maar eeuwig jong. Soms schijnt het alsof iets verdwijnt, maar dan duikt het plotseling weer op. Er zijn altijd mensen die de draden met het verleden weer aanknopen.

Zijn schaduwbeeld en silhouette hetzelfde? Oorspronkelijk wel, later niet. Onder silhouet verstond men slechts het borstbeeld van iemand "en profile" genomen. Later knipte men de gehele persoon, nog later noemde men alle gesloten knipsels silhouetten. In de praktijk gaan deze vormen van knipkunst zeer door elkaar.

Schaduwbeelden noemt men tegenwoordig ook geknipte afbeeldingen uit kranten of tijdschriften, die, tegen het licht gehouden, zodat de schaduw op een lichte wand valt, een aardig effect geven, maar dat heeft met KNIPKUNST weinig te maken.

Het silhouet is een artistieke triomf met eenvoudige middelen, maar waar een bijzondere gave voor vereist wordt, want het kleinste foutje maakt de silhouette waardeloos. Een te dicht op elkaar staan van groepen, maakt een indruk van lomtheid. Alles moet vrij staan en toch aan elkaar gebonden zijn.

Nu moeten we dadelijk voorop stellen, dat lang niet alle silhouetten knipsels zijn. Tegenwoordig komen in alle kranten, tijdschriften, boeken en aankondigingen, schaduwbeelden voor, die een eenvoudig procedé zijn van tekenen een graphisch uitdrukkingmiddel, dat nog maar in de verte betrekking heeft op de goede oude knipkunst van vroeger.

Toch wordt er de laatste halve eeuw weer veel geknipt. Vooral voor moderne boeken-illustratie, ^{en} ~~voor gedichten, zelfs~~ ^{bundels} voor reclame heeft men graag knipsels. De belangstelling ervoor is groeiende en dit ~~acht~~ ^{is} ik een gunstig verschijnsel, want het geknipte silhouet is dikwijls gevoeliger van vorm en het getekende.

Silhouetten heeft men dus geknipt, getekend en geëtst. Men heeft ze op porcelein, aardewerk en emaille aangebracht. Op allerlei wijzen heeft men ze als versiering gebruikt, en men doet dat nog. Miniatuursilhouetten heeft men gedragen in ringen, medaillons en broches. Ze zijn in glas geslepen. Veel goede knippers en knipsters zijn, en waren werkzaam in porceleinfabrieken, glasindustrieën enz.. Beroemd over de gehele wereld is b-v. de Wedgwood-fabriek, genoemd naar Josiah Wedgwood, de uitvinder van het beroemde Engelse aardewerk (1731-1795). Bijzonder fraai is ook het "Ludwigsburger Porcelan"

42 met zwarte friesen, dat te Weenen vervaardigd wordt, meest naar voorbeelden van de beroemde knipster CHRISTIANE LOUISE DUTTENHOFER-HUMMEL (1776-1829). Ook het Worcesterchina is beroemd, met de portretten van de Engelse monarchen en we herinneren ons ook nog de prachtige Franse Sèvreskoppen met de portretten van Mirabeau e.a.. Koning Friedrich Wilhelm II liet een koffieservies vervaardigen, met op elk stuk een der leden der koninklijke familie. En in de nalatenschap van Frederik de Grote bevond zich een gouden, wit geëmailleerd etui met de silhouette van de Hertogin van Braunschweig. Maar, kennen we ze niet allemaal, de afbeeldingen op koppen en bonbonnières van familieleden, geschilderd of als silhouet?

Mr. A. Staring meent dat de studie der zwarte figuren op het, in het oude Etruskenland, en in de oude Griekse kolonies gevonden antiek vaatwerk, de belangstelling in intellecruele kringen voor het zwarte profiel, zéér zal hebben bevorderd ("Kunsthistorische Verkenningen", 1948, 120, een artikel waaraan ik een en ander ontleende). Ook Goethe zocht reeds verband tussen de zwarte en rode figuren op de Griekse vazen en de silhouetkunst.

Oorspronkelijk werd de silhouette uit de hand geknipt, maar later gebruikte men een silhouetteerstoel of silhouetteertoestel. We vinden er één afgebeeld in "Historia", 1940, 99, naar een gravure van J. R. Schellenberg, uit omstreeks 1800. Toen was het silhouetteren niets anders dan zuiver contourtekenen, met soms wat retoucheren en bijwerken van het beeld, dat op een matglazen scherm, of ander doorschijnend diafragma was geprojecteerd en dat verkleind moest worden. Hier geraakt de KUNST HELEMAAL OP DE ACHTERGROND. Voor het verkleinen van het beeld gebruikte men een "Storchnabel". Aan de naam zou men zeggen dat het toestel uitgevonden is door een Duitser en de bekende schrijver, die ^{MAX von BOEHM} nagenoeg over alles geschreven heeft, noemt dan ook de Jezuit Christoph Schreiner als uitvinder in 1603 (^{Engelse} "Miniaturen und Silhouetten"). De ^{Engelse} Franse schrijver Mégron zegt evenwel dat het is uitgevonden door een zoon van de bekende bezitster van de wassenbeeldenverzameling, Madame Tussaud te Londen ("Profile Art"). Bewame silhouettisten achtten het werken met de silhouetteerstoel, natuurlijk beneden hun waardigheid. Zij knipten direct ^{naar} het model, want ze stelden er een eer in waar te zijn. En dat is nu juist het aantrekkelijke van het silhouet en vergoedt het gemis aan kleur en de levendige werking van het oog en de gelaatstrekken, van de schilderij. "De eenvoudige silhouette", zegt Mr. Staring, "is een betrouwbaarder document van iemands uiterlijk, dan de fraaiste schilderij, waar ^{van} convenance, mode of smaak van de kunstenaar, het figuur en het gelaat, gemakkelijk vervormd kunnen worden."

In de silhouette vinden we inderdaad een mogelijkheid personen, gebaren en houding te typeren. Het is een middel om gang en beweging te brengen in mensen, dieren en dingen. Daarom is ze ook zo uitermate geschikt voor de CARICATUUR. Men ziet dames en heren bezig met lezen, schrijven en handwerken. Ze doen spelletjes, sticuleren, vechten, jagen, dansen. Om dit natuurgetrouw uit te beelden is natuurlijk begaafdheid nodig, maar ook een vaste hand, geduld, oefening en compositietalent. Slechts een waarlijk kunstenaar, kan iets goeds tot stand brengen.

Wat betekent de naam SILHOUETTE?

In het jaar 1759 werd Minister van Financiën in Frankrijk, Etienne de Silhouette, geboren 1709, overleden 1767 te Parijs. Sedert de dood van de zonnekoning, Lodewijk XIV, had Frankrijk een lege schatkist. Lodewijk XV was hem opgevolgd. Ministers van Financiën zijn in de regel niet zeer geliefd, vooral niet bij de bezittende klasse, want ze zijn genoodzaakt bezuinigingen en hoge belastingen in te voeren. Etienne de Silhouette trad op tegen de mateloze verwistingen in de hogere kringen. Daardoor viel hij in ongenade bij de Koning en zijn aanhang, niet bij het eenvoudige volk. Men begon de spot met hem te drijven en daar hij een klein schraal manneke was, tekende men caricaturen van hem. Ten slotte noemde men alle caricaturen en later ook de schaduwbeelden, SILHOUETTEN.

In die tijd verscheen alles "à la Silhouette". Men vertoonde ze op het doek van het SCHIMMENTHEATER. Het werd mode. De mantels hadden geen plooiën, de broeken geen zakken, alles maakte de indruk van schraalheid ("Vieux Papier" van Grand Carteret). Er is ook een andere lezing. Er wordt ^{n.l.} ook beweerd dat de Silhouette een groot liefhebber was van het schaduwbeeld, zelf ook knipte en een grote verzameling bezat, waarvoor hij het kasteeltje te Brie aan de Marne, liet bouwen. Het kan beide waar zijn.

De geschiedenis van het silhouet is in elk land verschillend. Stimulerend werkte het boek van JOHANN KASPAR LAVATER "Physionomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe" (1775-1778). Hij vraagt hierin, op enigszins fantastische wijze, de aandacht voor het verband tussen 's mensen uiterlijk en innerlijk. Het boek is in het Nederlands vertaald door J.W. ter Haar en uitgegeven in 1780 bij J. Allart in Amsterdam. Het vond eerst veel aftrek en bezorgde Lavater een beroemde naam (29). Ook Johann Wolfgang von Goethe liep eerst met de theorie van Lavater weg. Hij was een groot liefhebber, ~~niet~~ alleen van de silhouette, maar ook van de knipkunst in het algemeen. Er wordt ~~van hem verteld, dat hij zelf ook knipte~~ ^{Hij knipte zelf ook} (30). Later, na enige minder prettige ervaringen, kwam hij op Lavater's ideeën terug, waar iets waars in schuilt, maar waar ook ~~we~~ ^{veel} wat op af te dingen valt (31).

In het boek van Lavater komen veel silhouetten voor van beroemde personen. Over het algemeen is het verdienstelijk werk.

Vele mensen lieten in die tijd hun portret maken. Men ruilde ze onder elkaar, zoals men in het begin dezer eeuw kleine portretjes ruilde. Het is derhalve onmogelijk de vele collecties in de musea en bij de particulieren te beschrijven. Het knippen en ook het vertonen van schaduwbeelden, ~~dit in het algemeen genomen~~, was een der voornaamste amusements der 18-de eeuw. Op de vignetten van St. Aubin en op die van Chlodowiecki, zien we de familie aan tafeltjes gezeten, zich bezig houdende met het maken ervan. Het zat in de lucht. Markies de Luchet vertelt van mensen, die zich op de boulevards van Parijs vermaakten met het tekenen van dames en heren uit de elegante wereld. Het publiek stond daar vol belangstelling naar te kijken om te raden van

44) welke personen het beeld in het zand of van papier werd getekend, of, soms van papier, werd geknipt. Er wordt zelfs beweerd, dat zich daaruit een zonderlinge handel ontwikkelde. Enkele typen, levend op straat, men kent ze in alle tijden en in alle oorden, maakten er werk van, bij verschillende families te informeren, of ze er misschien belang bij hadden, ingelicht te worden over het doen en laten van hun familie. Hij zou hen dan de uitgeknipte silhouetten kunnen verschaffen van gezichten die ze wel zouden herkennen (Vieux Papier, van John Grand Carteret).

Dat ging nogal gemakkelijk in die tijden. De mensen liepen nog niet met de haast van tegenwoordig. Ze bleven nog wel eens op straat staan voor een gezellig babbeltje. Het Parijse leven speelde zich toen nog af in beperkte kring. Men wist alles van elkaar af. De silhouetten, die werden getekend, waren de schaduwbeelden van mensen, die algemeen bekend waren, of die door de een of andere buitenissigheid de aandacht hadden getrokken.

Twintig tot dertig jaar bloeide in Frankrijk het vervaardigen van silhouetten; in andere Europese landen kwam de bloei iets later, met uitzondering van Holland, waar de kunst reeds eerder, en ook langer, beoefend was. Velen vonden er een bestaan in. Ook waren er die uitmuntten in een bepaald genre. Men knipte taferelen binnenkamers, maar ook in de vrije natuur. Wanneer er een feest gegeven werd, dan zat in de hoek van de zaal, of tuin, een silhouettist, die voor een schappelijk prijsje het publiek onmiddellijk kon voorzien van een portret, zo vertelt Kotzebue in zijn "memoires" over Parijs in 1804.

In Frankrijk kwamen, na de portretten, de gewone knipsels. Ook dit werd een ware woede. Barbier vertelt in zijn dagboek dat men, overal waar men vertoefde, mensen ontmoette, die knipten. Het dienstvolk verdeed er zijn tijd mee. De sjouwerlui probeerden uit elk grauw stuk papier, dat in hunne handen viel, knipsels te maken. Nooit zijn er zoveel scharen verkocht. Overal versierde men de huizen met knipsels en het is verwonderlijk dat er in later jaren in Frankrijk, in vergelijking met andere landen, weinig geknipt is. Enkele gevoelige stukjes uit die tijd, zag ik in Zwitserland, o.a. een monnik die viool speelde, omringd door bloeiende struiken en heesters. ^{De heer T. Hever leed en Frans knipsel} en een monnik, geknipt voor een kruisbeeld op een heuvel. Ze waren alleen getekend met initialen, beide blauw met witte achtergrond. ^{van het Paalste} Het onderschrift luidt vertaald:

"Aan onze lieve zoon tot opwekking van vurige ijver in zijn proefjaar (1830). In Nederland heeft men, in het begin der 19-de eeuw, fraaie ^{logos van T. Hever} decoratieve herinneringsknipsels, gemaakt door kunstenaars en kunstenaressen, die er in slaagden, bomen, struiken, bloemen en vogels, met een fijnheid te knippen, alsof ze met een naald in koper gegrift waren.

Nog later kwam de bloei in Duitsland, terwijl van de salons in Frankrijk, de knipkunst verhuisde naar de eenvoudige woningen op het platteland. Daarna kwam de neergang en knipte men schaduwbeelden uit krant of tijdschrift. Victor de Meyere vertelt ons in "Vlaamse Volkskunst", dat het, in het begin der vorige eeuw, de gewoonte was, in Antwerpen, om des zondags, na de gewone

Originalplaat
Luise Dutenhofer (1779-1829): Goethe in Stuttgart, 1797
Schlössleuseum in Marbach a. N.

Original 15-16 eek. Plaat 51

Perponcher.

Baron Willem Emmerij
Perponcher Sedlitzky
(1741 - 1819).
Plaat 53, ook ook
Foto Rijksmuseum Amsterdam

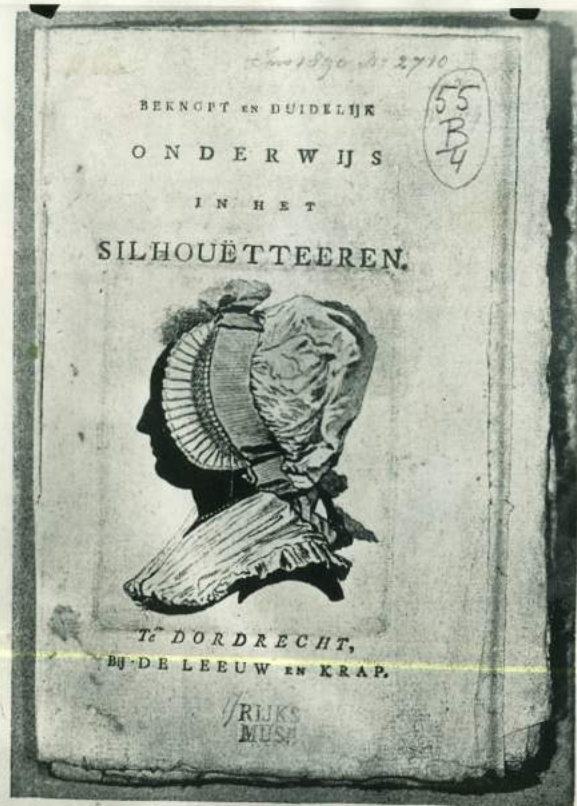
Launter o
xi neel ich
kleiner

Het boek van
Cesario Paape.
Op de voorgrond
ziet men de maub
van zijn vrouw;
vanzachter het
portret van de zoon.

Plaat 52

Plaat 50

uit „Stumme Schatten - und Aehrenbilder“
van Prof. Martin Knapp.

no 1890 nr 2710

BEROEP EN DUIDELIJK
ONDERWIJS

IN HET

SILHOUËTTEEREN.

T. DORDRECHT,
BIJ DE LEEUW EN KRAB.

RIJKS
MUSEUM

42 wandeling, zich om de tafel te scharen om te gaan knippen. Inspiratie gaven vooral de afbeeldingen uit het Zondagsblad. Bij voorkeur knipte men beroemde personen, zoals Napoleon, Koningin Elisabeth van Engeland, Maarten Harperts zoon Tromp, Mischiel de Ruiter van Speyk, Parma, Alva, Philips II enz. De afbeeldingen werden uitgesneden en soms overgebracht op stevig papier. In vele musea in ons land heb ik dergelijke kunsteloze schaduwbeelden aangetroffen. Het is het vertonen van schimmen in eenvoudige vorm.

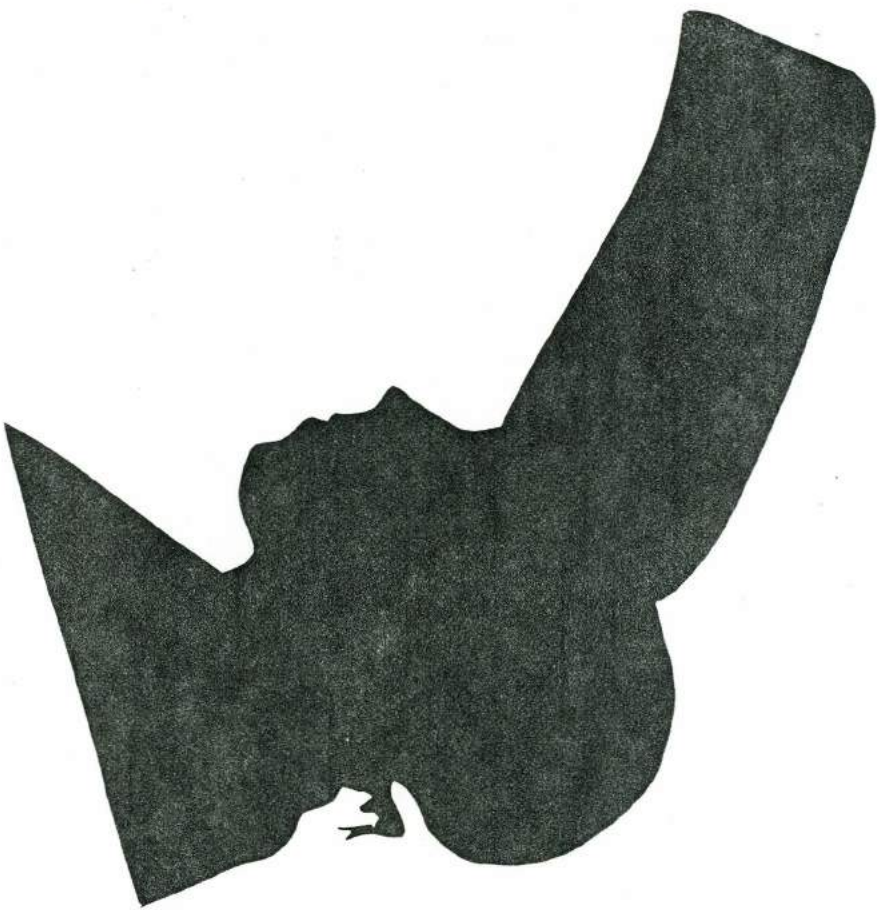
In Nederland maakte het silhouet grote opgang. In de romanliteratuur van de 18-de eeuw, komt ze herhaaldelijk voor. In het boek van "Willem Leevend", van Betje Wolff en Aagje Deken, laat hij een silhouet maken van zijn geliefde Chrisje Helder voor Coosje Veldenaar, maar behoudt er zelf ook een. In "Cornelia Wildschut" oppert Jacob Lenting het idee om Cornelia en haar verleider op te sporen door middel van het silhouet, dat per brief naar alle oorden gezonden zou kunnen worden. Hier zal dus de silhouette dienst doen bij politionele opsporing, zoals het portret dit in onze dagen doet.

In het Rijksprentenkabinet te Amsterdam zag ik de silhouetten van Willem V, geknipt en met veel bijwerk versierd, door WILLEM ROELS, gedateerd 5 April 1768 en van Koning Willem I, Prins van Oranje en Groothertog van Luxemburg, omlijst door een fraaie bloemenkrans.

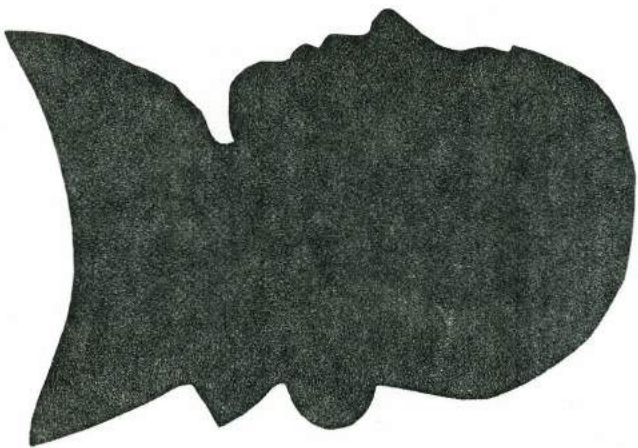
Jacob van Lennep, de bekende schrijver van historische romans (1802-1868) zegt ergens in zijn boeken, dat zijn grootvader CORNELIS VAN LENNEP, Schepen te Amsterdam, zéér gelijkende silhouetten kon knippen. Begaafdheid en intuïfiteit zijn dikwijls erfelijk in een familie. In het Rijksprentenkabinet is ook een silhouet van Jhr. Beeldsnijder van Voshol, geknipt door diens vader Mr. J. Beeldsnijder. De naam is veelzeggend. Voorts is er de collectie van dienstdoende en docerende theologen uit de 18-de eeuw, uitgegeven door de Wed. Barbier te Zwolle en gemaakt door F. SCHRÖDER, ook uit Zwolle. Er bevindt zich één vrouwelijke onder, n.l. de echtgenote van Ds. J. F. Wetter. Bij de predikanten zijn bef en kraag uitgespaard en plooiën en naden met een witte lijn aangegeven. Hier is reeds een begin gemaakt met het OPMAKEN VAN SILHOUETTEN. De namen der theologen staan er onder.

Mevrouw Loosjes uit Haarlem heeft een prachtcollectie silhouetten, ruim honderd stuks van vooraanstaande Doopsgezinden, ook van de Dames Wolff en Deken (zie Plaat 54 en 55). Ze zijn op bladen van grijs-blauw papier geplakt. Op de achterkant staan de namen. Sommige portretten treffen ons door fijnheid en een zekere voornaamheid van gelaatstreken, b.v. Abraham Vydorf (1794). Op Blz. 6 vinden we ~~xxxxxxxxxxxx~~ de naam van de knipper, J. M. VAN GEUNS. Merkwaardig zijn de mutsen die de Dames in die tijd droegen. De personen zijn meest van Friese origine (Plaat 56). In de verzameling is ook het portret van Pieter Nieuwland, phil. student, het jonge genie dat zo spoedig deze aarde verliet. Mevrouw Veen-de Ruiter uit Haarlem, die me op deze collectie attent maakte, vond ook de overgrootouders harer kinderen, n.l. Simon Veen en Susanna van Eyck (zie Plaat 57).

Een uitzondering moeten we maken voor ^{het werk van} H. V. BATTUM, in het hed. Openluchtmuseum te Arnhem. Deze schaduwbeelden zijn kunstig uitgeschnipt of gesneden en geen afbeeldingen uit kranten, boeken of anderszins. (Blz. 40 en Plaat

Paupje Cornelissen, oudste dochter van Cornelis Jansen,
te Rotterdam 1789. 15. 8. 1790 getrouwd met Mathias
van Geuns Jansen, Calleeke Huis. Rotterdam. No. 156.

Maat 57. Petrus Meuwelend 1781
Aardvinder Huis. Rotterdam.

Een beroemde SILHOUETTIST was ook de historieschilder CORNELIS KRUSEMAN (1797-1862). Hij knipte ook de bekende schilder Reinier Vinkeles.

Mr. Staring noemt nog ABRAHAM VAN STRIJ, schilder-knipper, die het portret knipte van Mevrouw Rees-Reepmaker, de Zutphense kunstenaar SPIES, die silhouetten op glas schilderde. Mevrouw BODDAERT-JOLLES was een knap silhouettiste. ~~en~~ Mevrouw Dr. Serrurier bezit een silhouet van J.C. van Alderwerelt. Jhr. W.A. de Beaufort te Maarn, bezit een kleine verzameling authentieke familiesilhouetten. Belangrijk, met het oog op ^{Groninger} klederdrachten uit het laatst der 18-de eeuw is het silhouet uit het stamboek van Jacob Sijbolds en Geertruid Cornelis. De overlevering zegt dat het geknipt is door een Frans officier. Dit is reeds een z.g. OPGEMAAKT SILHOUET. Het origineel bevindt zich op de "Bekema-Heerd" te Warffum (Plaat 58). *Bij een verzoek na het overlijden van de heer Bekema Sijpkema, is het reu bechaard.*

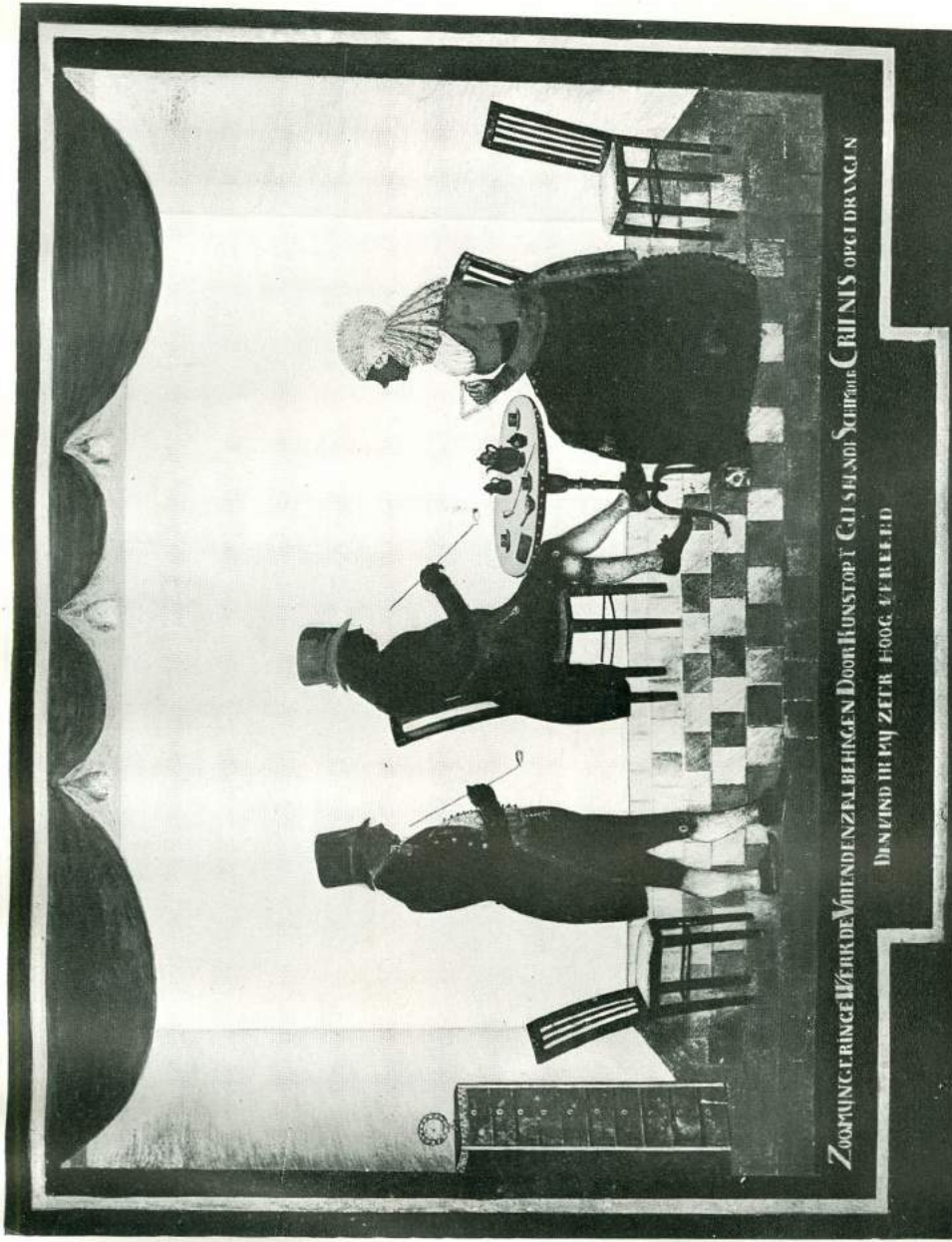
Een der fraaiste "zwartjes" bezit de Groothertogelijke familie te Luxemburg. Het is de afbeelding van Prins Willem V. met zijn familie, de Prins en de Prinses van Reuss, geknipt door C.T. KÜHLER in 1787 op het Valkhof te Nijmegen.

In 1792 verscheen te Dordrecht een boek van GERRIT PAAPE, onder de titel: "Mijne vroolijke wijsbegeerte in mijne ballingschap", waaruit we zijn silhouetkunst kunnen leren. Waaruit blijkt dat hij ook de schrijver was van een even eerder verschenen boekje: "Beknopte en duidelijk Onderwijs in het Silhouetteren", uitgave de Leeuw en Krap. Het is een handleiding op dit gebied. Paape was Patriot en van beroep plateelbakkersknecht. Ook was hij dichter, maar had met zijn gedichten weinig succès. Wel was hij een knap silhouettist en dit werk vond wel aftrek. Van hem bestaat een borstbeeld, rechts in ovaal Gravure van M. de Sallieth (supplement), 1788 in "Dordracum Illustratum", door Mr. S. van Gijn, 1912, deel IV (zie Plaat 59).

Het knippen van silhouetten was destijds even goed een beroep als dat van fotograaf van tegenwoordig. Dit blijkt uit verschillende advertenties. "C. Haanen, silhouetteur, maakt bekend, dat hij alhier enige tijd zal verblijven voor het maken van Silhouetten, Pourtretten, Haarwerkjes voor Medaillons enz.. Is gelogeed bij den Heer van Kuik, achter het Wild Varken te 's Hertogenbosch, 25 Augustus 1812. "Een silhouet door hem gemaakt van Baron W.E. Perponcher Sedlnitsky, bevindt zich in het Rijksprentenkabinet (Plaat 53, noot 30).

CASPARUS HAANEN had ook een begaafde dochter, ELISABETH KIERS HAANEN. Jhr. Mr. E.A. van Berestein, bezit van haar hand een collectie van 105 schildersportretten uit de 19-de eeuw.

En later ~~vermeerd~~, gelyk chromeer d

JACOB CRYNS. III. 43.

DERK CRYNS. III. 4. 10.

ANJE RITZES. III. 4. 10.

Plaat 58

42
G. J. GEUSENDAM, die fraaie aquarellen maakte, adverteerde in de Haagse Courant van 11 Juni 1814, dat hij, uit Londen gekomen, zich enige tijd denkt op te houden in Den Haag. Hij deelt mee, dat hij miniaturen en portrettekeningen maakt, maar ook BEWERKTE SILHOUETTEN. Het ECHTE SILHOUET is zwart, maar in het begin der 19-de eeuw begon men ze te bewerken, waardoor wel wat meer leven in de afbeeldingen kwam, maar ^{de} toch achteruitgang betekent van het echte silhouet.

SIMON SCHAESBERG uit Den Haag was eveneens een bekwaam silhouettist. In de Haagsche Courant van Juni 1781 komt de volgende advertentie voor: "S. Schaesberg, wonende in de Tweede Wagenstraat bij de Langegragt, heeft bedrukte linten à la Victorie te koop." Een verzameling silhouetten van zijn hand, ^{bevat ook} is in de verzameling van de Heer A. O. Kerkwijk ("Kunsthistorische Verkenningen" van Mr. A. Staring). Bij onderzoek bleek mij evenwel dat het niet bekend was waar ze waren gebleven. Op een veiling ^{de overred in het begin dezer eeuw} was o. a. een lederen album, versierd met silhouetten van Dordse geestelijken. Daarop stond de naam METSINGH vermeld en het jaartal 1805. Deze knipper maakte ook silhouetten van het echtpaar Van der Palm-Van den Bogaert; de figuren staande aan weerskanten van een palmboom. Het geheel is omgeven door zinrijke attributen, lofwerk en slingers. Dergelijk werk werd in die tijd zeer bewonderd. *

Uit de namen der knippers kunnen we opmaken dat het vooral Duitsers waren, die in ons land werkten. In de Leeuwarder Courant van 6 Augustus 1794 en ook in de Utrechtsche Courant van 1 November 1797 adverteert een zekere COENRAAD GEBHARD. Hij levert in twee (later in zes) minuten, twee silhouetten, tegen elf stuivers. Later verhoogt hij de prijs tot twaalf stuivers. Voor het OPMAKEN MET WITTE VERF, rekent hij acht stuivers. Hij verkoopt er ook lijstjes bij en medaillons.

J. KAMLACH, tijdelijk te Dordrecht bij bakker W. Scheepens in de Wijnstraat bij de Beurs, vraagt voor een zwart silhouet 15 stuivers, en voor een zwart met wit afgezet, een gulden en 1½ stuiver, voor een silhouette in een medaillon 2.20 gld., voor een ring 5 gld.. HAUSDORFF maakte een serie silhouetten van de officieren der vesting Willemstad, dat in 1793 zo goed stand hield tegen de Fransen, onder Generaal van Boetzelaer. Ze zijn bijzonder goed (not 31.). J. G. HELDEBEUTEL maakte een silhouet van Prins Willem V dat bewaard wordt in het Oranje-Nassau-museum. Bovengenoemde namen van knippers zijn ontleend aan het artikel van Mr. A. Staring, die ook nog wijst op de fraaie silhouette van Mevrouw van Kinschot-Hesselt van Dinter, tegen de achterzijde van een glas, behorend aan Jhr. Mr. A. G. F. van Kinschot, gemerkt 'ESCHERICH DE HESSE-CASSEL, fécit à Maastricht.'

F. J. ROUSSAUX, een naar Bonn ontboden beeldhouwer en Landschapsschilder uit Parijs, had een kleinzoon, die dezelfde naam droeg. Ook hij was schilder, maar bereisde als "Wanderbube", geheel West-Europa en verdiende de kost met het knippen van silhouetten.

Veel succès had ook JOSEPH ADOLF SCHMETTERLING, omstreeks 1750 geboren te Weenen, overleden 1828 te Amsterdam. Hij was ook een bekwaam haarwerker.

Plaat 59 „Officier te paard“ van ^{Joseph} Adolf Schmetterling, ¹⁸⁵⁷ originele
grootheid. Het origineel bevindt in het Rijksprentenkabinet te
Amsterdam (Foto Rijksprentenkabinet)

48. Dit verwerfde hij gewoonlijk op de achterzijde van een portretmedaillon in miniatuur of silhouette. Het waren meest herinneringen aan een huwelijk, geboorte- of sterfdag. Er bestond nauw verband tussen knipper, haarwerker en schilder van miniatuurportretten. In het Rijksprentenkabinet en in het Frans Halsmuseum ^{le Haulom} ~~kan men~~ ^{ook} artistiek werk van hem bewonderen (Plaat 59).

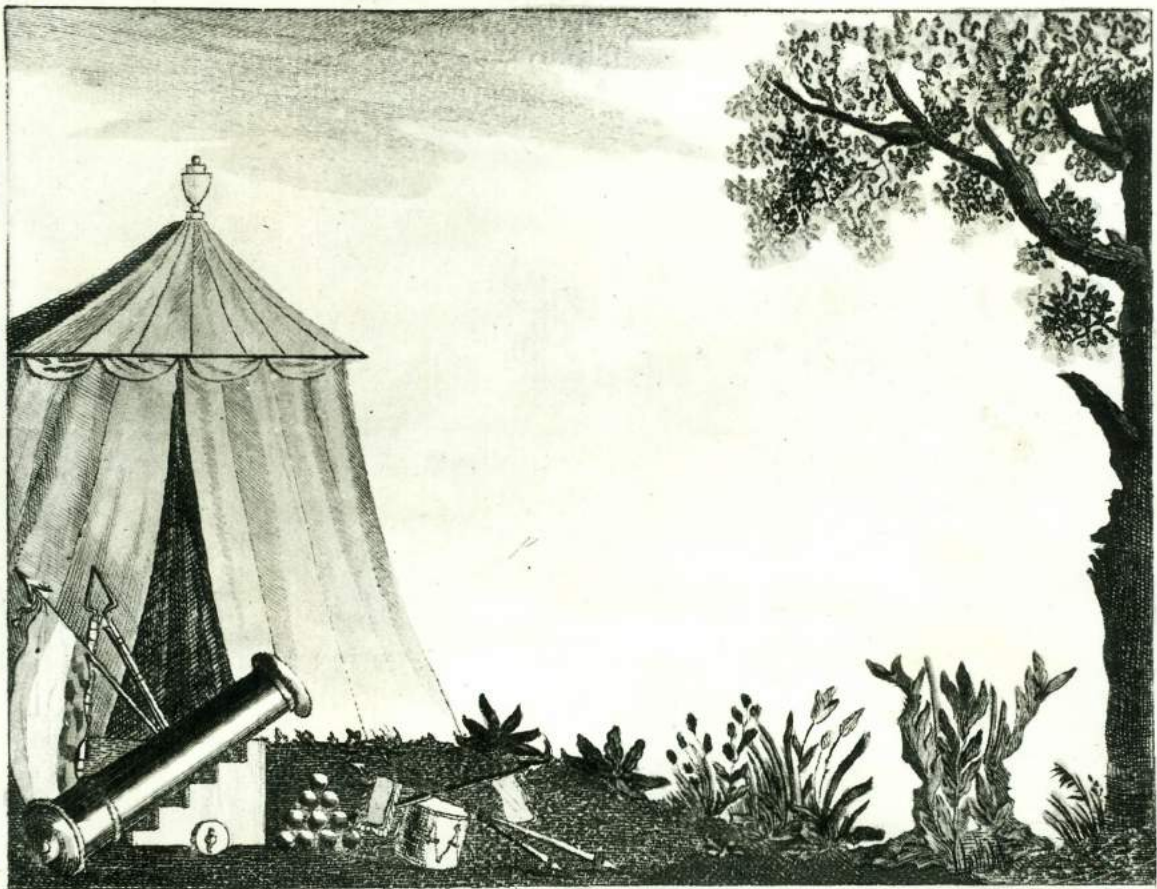
Een tijdlang was het mode het silhouet tegen glas te plakken. Dan werden de lijntjes tussen de haren, plooi, das, fichu, opslagen der jas, knopenmontering, epauletten, kortom alles wat men wilde, dat af zou steken, weggekraast. Daarna werd de achterzijde verguld, zodat de portretbuste met goud was tegen een gouden achtergrond. Een dergelijke portretbuste zag ik van Mevrouw M.H. Haek, geboren 29 April 1796, zag ik in het Oudheidkundige Museum te Zwolle. Het goud had nog niets van zijn glans verloren, zodat het geheel een rijke indruk maakte. Jammer genoeg was dit originele werkstuk niet gesigneerd. Een bekend werker op dit gebied was in ons land ~~Rijkswijk~~ ^{was} F.J. WEYGAND. Er bestaat werk van hem uit 1804. In bovengenoemd museum bevindt zich tevens, een klein ^e maar fraaie collectie "zwartjes" van bekende families.

Van AUGUST FORBERGER vindt men werk van 1796 in het museum te Enkhuizen, van SOPHIE FORBERGER in het Oranje-Nassaumuseum.

Naast de gewone "zwartjes" hebben we ook de "witjes" en daaronder de zeer zeldzame VERBORGEN SILHOUETTEN. Deze zijn echter meest getekend, zelden getriipt. Men moet ze zoeken in bouquetten, bloemenmandjes, landschappen enz.. Het is zo iets als: "zoek de hond, de kat, de jager". Het was een prachtige ^{ma} voor verliefde mensen om op deze wijze, aan elkaars afbeelding te komen, maar meer nog maakte men deze "witjes" van personen, waaraan men was gehecht, maar wier openbaarmaking van hun beeld, verboden was. In het museum "De Atlas van Stolk", Rotterdam, zag ik vele afbeeldingen van buitenlandse vorsten, Lodewijk XIV, Maria Antoinette e.a., maar ook van de Oranje's. De waarschijnlijk originele knipsels, zijn later gedrukt bij C. Maaskamp te Amsterdam "nevens het Paleis" en bij W. Esser en F.J. WEYGAND (we noemden hem reeds als knipper) te 's Gravenhage. Verborgene silhouetten zag ik ook van bekende Nederlandse Patriotten, waaronder ook geschilderde ^(Plaat 60 en 61) in de oorlog 1940-1945 heeft men ook VERBORGEN SILHOUETTEN gemaakt van de leden van ons Koninklijk Huis. De Heer W. Tj. Lever had knipsels aan de wand, tijdens de bezetting, betrekking hebbende op de Koninklijke Familie en op een eventuele bevrijding, maar bij een huiszoeking van de Duitsers zijn ze niet opgemerkt.

In het Rijksprentenkabinet zag ik vele en zeer fraaie silhouetten. ~~De~~ ^{de} ~~noemde er reeds enige Portretten~~ zag ik van T. Jas (1760-1830), Generaal van der Meersch, Mr. Breidel, van Hiltrop, van Hussum, Prof. Christianus Paulus Schacht (1767-1800) e.a.

O. TULLEKEN, noemde zich dillettant, maar was niettemin een uitstekend silhouettist. Hij was een lid van de bekende Gelderse familie van die naam, die vele burgemeesters heeft opgeleverd. Hij maakte ook een portretje van Koning Lodewijk Napoleon, gemerkt: "portr. du Roi'd Hollande, doré par O. Tulleken en 1812."

Plaat 61

Uit de Patriottentijd. Verborgene Lijkonnetten
Museum, Atlas van Stalk
Rotterdam.

DE KONINKLYKE ROOS.

*Een boom, waarvan men vrucht, noch blad, noch wortel vond,
Verleide en storte neer op den Bataafschen grond;
Toen plantte 't juichend volk, wer't Sieraad van zyn hoven,
't Zog wortel, blad en vrucht en 't riep ORANJE BOVEN.*

*in '8 Craaschage
By W. Eijff. en E.J. Weygand. Kunstpers.*

Plaat 60 Uit de Patriottentijd.

Museum „Atlas van Stolk"
te Rotterdam.

49 In het Centraal Museum te Utrecht zag ik een silhouet van David van Mollem (1670-1746), geschonken door J. van ~~Maurik~~ Maurik en waarschijnlijk vervaardigd door een voorvader van hem. Men ziet van Mollem "en profile", gezeten achter een tafel met schrijfgerei, inktpot, karaf met glas, en een schaal vruchten. In de opgeheven linkerhand houdt hij een bloem. Hij draagt een jas met mouwopslagen, vest en, halsdoek en een staartpruik. Aan weerskanten van het tafereeltje, een boom. Het opschrift onderaan, is onduidelijk "JUSTUS A MAURIK Forfieth (?) pinxit, Act. 73. Ao 1755." Het wonderlijke van dit, zéér fraaie knipsel, is, dat het vervaardigd werd, negen jaar na het overlijden van de afgebeelde persoon. De Franse silhouettist EDOUART zegt dat het héél moeilijk is, om personen, na hun heengaan, te knippen. Dat zal wel, maar negen jaar na dien, lijkt me wel een heel lange periode. Sommige knippers en knipsters schijnen in trance of half-trance te knippen, zoals ik wel eens heb opgemerkt. Misschien heeft de knipper een geschilderd portret als voorbeeld genomen. ^{die weder het niet.} Onder het knipsel het volgende:

"Heer Davids konstfabriek in't Stigt spyst vele menschen,
Dit in syn leven was een Heer vol eer en deugd,
Der armen hulp en troost, milt gevende met vreugd.
Syn liggam rust, de siel mag ijder zalig wenschen.
Door syn vermaarde thuyne, en konst die hy besat."

Een reeks vertegenwoordigers der Bataafse Republiek, vindt men in Rogge's "Geschiedenis der Staatsregeling van het Bataafse Volk." ¹⁸⁰⁸ genoemd. Freule S. Collot'd Escury van Kleosterzande heeft een niet grote, maar fraai fraaie verzameling en zo zijn er meer te noemen.

De EMPIRE-STIJL, letterlijk de stijl, die in Frankrijk, gedurende het keizerrijk van Napoleon I bloeide, kenmerkte zich vooral door de aanvaarding van sobere Romeinse en Griekse versieringsmotieven. Het is merkbaar in de bouwunst, in schilder-teken en meubelkunst, maar ook in de knipkunst. Men werkte met kostbaar materiaal en zocht de decoratie in overeenstemming te brengen met het geheel. Op lampeskappen brengt men b.v. dansende of zwevende geníën aan. Op de stoelen het geliefde kransje, meestal met het typerende strikje (zeer goede voorbeelden vindt men b.v. in het Koninklijk paleis te Amsterdam). Ook de lier was zeer geliefd. Typische voorbeelden ^{in deze stijl} zijn de knipsels van de Oostenrijkse "Obristin Bitterlich" (moeder van de bekende schilder Eduard Bitterlich), die in het begin der 19-de eeuw leefde. Prachtig vind ik haar diabolospel (Deutsche Schatten- und Scherenbilder, 52). ~~Krak~~ Dansende, spelende, lopende en bewegende figuren. De dames met hoge tailles, ~~en~~ hoog kapsel en de strikjes, de heren, in kuitbroek, met lage schoenen, ~~en~~ gespen en lange slipjassen. Men ziet ze ook in de Nederlandse ~~musea~~, als borstbeeld met hoog gekapt haar. Toch dateren de meeste silhouetten uit de Biedermeiertijd van omstreeks 1815 tot ^{± 1840} ~~tot~~ (de fotografie ingang vond). Men heeft dit tijdperk weleens "stijlloos" genoemd, de nuchtere tijd die op de hevig bewogen Napoleontise tijd volgde, maar die toch ook ^{ondanks} ~~ook~~ de zware degelijkheid, een zekere bekoring had.

50
Ten slotte nog enkele knippers en knipsters, die in hoofdzaak silhouetten geknipt hebben. En dan noem ik eerst:

BARBARA SCHIPPERS DE GRAAFF.

Een collectie silhouetten, twee grote schilderijen, bevinden zich in het oude gemeentehuis van Sommelsdijk. Op een stralende zomerdag trok ik er, vanuit Rotterdam, op af. Een gezellig schommelend trammetje bracht me naar Hellevoetsluis. Vandaar stoomde ik, over het prachtige Haringvliet, waar de Burgemeester van Sommelsdijk-Middelharnis me bij aankomst in het kleine haventje me opwachtte en snel naar Sommelsdijk bracht. Welnu de collectie was de moeite waard. Later vertelden een paar familieleden, de Dames de Graaff, me ~~xxxxxxx~~ de levensgeschiedenis van B. Schippers-de Graaff, die ik hier, in het kort, laat volgen.

BARBARA DE GRAAFF heeft met hare ouders gewoond in het mooie, maar nu verwaarloosde huis met de puntgevel van de familie Aersen van Sommelsdijk, schuin tegenover genoemd gemeentehuis (de gemeenten Sommelsdijk en Middelharnis zijn ^{nu} gecombineerd). Ze is daar geboren in 1804 en overleden 8 Januari 1884. 23 September 1841 huwde ze met Jacob Schippers, Ned. Herv. Predikant te Stellendam. Hij echt bleef kinderloos (Plaat 62). Van jongsaf had de knipkunst haar belangstelling. Verscholen achter een horretje, knipte ze de voorbijgangers, d.w.z., ze nam ze scherp op en zette enige spelden in een fluwelen kussen, om de vorm goed in haar hoofd te prenten. Dan begon ze te knippen en het was altijd zéér gelijken. Aan haar familie en kennissen vroeg ze soms: "en wat zal ik nu eens voor jou knippen?" Gewoonlijk werd dan gevraagd om eigen portret. Vooral dorpstypen, met markante trekken, waren haar geliefkoosde objecten en het is jammer dat van de gehele collectie nog maar enkele namen van haar familie en dorpsgenoten meer bekend zijn. Ze heeft veel geknipt en er is weinig van overgebleven. Ik zag, bij genoemde Dames de Graaff het door haar geknipte silhouet van hun grootvader Jan de Graaff, Oud-Burgemeester van Sommelsdijk, enkele bloentakjes en een huwelijksknipsel met de bekende empirestrikjes, van Marianne de Graaff en Dr. Th. Joekes (noot 32 en plaat 63).

De ~~xxxxxxx~~ silhouetten, achter glas, gevat in lijst, zijn wit op zwarte grond. Sommige zijn scherp, haast caricaturaal, zoals b.v. het portret van Maria de Graaff-van der Vlucht, met grote kromme arendsneus. Tussen de schilderijen hangt een klein huwelijksknipsel met de letters G. en B.. De G. betekent Jan de Graaff en de B. Maria Elisabeth van den Broek (noot 33). Een krens van eikenloof, saangebonden met een strikje, omringd de letters en het jaartal 1860. Het aantal eikel-tjes van het knipsel correspondeert met het aantal kinderen en aangetrouwde kinderen.

In het "Algemeen ~~xxxxxxx~~ Nederlandsch Familieblad" van 26 Februari 1884, wordt het overlijden van Mevrouw B. Schippers-de Graaff meegedeeld in een kort artikel van J. H. Scheffer, Archivaris te Rotterdam. Hij vermeldt eerst de legaten ^{die ze vermaakte} aan de gemeente Sommelsdijk, de Ned. Herv. Kerken te Stellendam ^{en}

51.
Sommelsdijk en aan het Synodaal Wduwen- en Wezenfonds. Daarna vertelt hij van het KEURIG KNIPWERK dat ze maakte en dat zijn GROTE BEWONDERING wegdroeg. Hij was in 1883 nog in de gelegenheid geweest, haar BIJZONDER talent te bewonderen en bij het vernemen van haar overlijden, kwam het hem weer in de gedachte. Kort na de geboorte van Barbara de Graaff, zag een andere merkwaardige vrouw het levenslicht.

ELISABETH JOHANNA STAPERT-KONING.

Geboren 1 Maart 1816, trad ze in het huwelijk in 1859 met de Kapitein bij de Grote Vaart, de Heer Sybrand Joutert Stapert. Ze overleed 25 Juni 1887 te Rotterdam. Dadelijk trof mij haar ^{bijzonderlijk} werk in het Gemeentearchief te Haarlem en de afbeeldingen ervan in het Centraal Museum te Utrecht. Haar werk is niet aan een bepaalde tijd gebonden, het is het werk van een bijzonder artistiek aangelegde vrouw. Ze exposeerde reeds op negenjarige leeftijd op de Kunstnijverheidstentoonstelling te Haarlem, want ze knipte niet alleen, maar tekende en schilderde ook. Vooral haar aquarellen zijn bijzonder goed.

Met haar man maakte ze een reis naar Indië, waarvan haar portefeuille met aquarellen een blijvend aandenken is. Prachtig zijn haar planten, dieren en stillevenen. Al héél jong begon ze te knippen en ze noemde haar knipsels, die ze versierde met kleine stukjes gekleurd papier, PLAKPLAATJES. De meeste zijn vervaardigd op 14 tot 16-jarige leeftijd, met de linkerhand, want ze was geboren met een gedeeltelijk ontwikkelde rechterarm, zonder hand. Hoe ongelooflijk vaardig moet ze met haar linkerhand geweest zijn, want het effect "schitterend". En toch was dit jeugdwerk slechts ontspanning voor haar en ze zal toen niet gedroomd hebben, dat haar figuurtjes en prentjes ^{restig jaar} later van zo grote kunsthistorische waarde zouden zijn, dat haar "plakboek" ~~gebruikt zes-~~ ^{zes-} ~~tig jaar~~ later gebruikt zou worden door de Rotterdamse acteur Willem van Zuylen, voor de aankleding van de personen, die een rol moesten vervullen in het stuk "De Familie Kegge", het toneelstuk gemaakt naar het zo bekende boek de "Camera Obscura" van Hildebrand (Nicolaas Beets), die bij hare ouders thuis geweest was. Mevrouw Stapert-Koning was een dochter van de Instituuteur "Monsieur Koning", uit Haarlem. De personages uit de "Camera Obscura" zal ze stellig gekend hebben. Haar werkkraft was enorm, want ze naaide haar eigen kleren, maakte de fraaiste handwerken en de meest originele knipsels. Ook kon ze prachtig vertellen over Bilderdijk, Busken Huet en het echtpaar Bosboom-Toussaint, die ze alle gekend heeft. Bilderdijk hield veel van haar. Het eerste onderwijs ontving ze van haar vader, maar deze zag spoedig in dat bij het tekenen en schilderen een meer ervaren hand haar moest leiden. Toen kreeg ze les van Mevrouw Barbiers en daarna van Henriëtte Knip, later Ronner-Knip, die op onnavolgbare wijze katten geschilderd heeft. Ze was nog slechts 16 jaar, toen de Heer van Eeden, de bloemist uit Haarlem, haar opdroeg, in kleuren, de zeldzame bloemen, die zijn kassen opleverde, te tekenen. Haar werk trok de aandacht van een rijk Amsterdammer, de Heer van der Hoop, stichter van het latere museum "van der Hoop". Hij verzocht haar, ook

↑ Haar 66 en 67.

57
voor hem, de kostbare, zeldzame bloemen te willen tekenen uit zijn kassen op zijn buitenplaats te Santpoort. Daarna volgde ze een cursus in het olieverschilderen bij Albert Steenbergen. Ze kreeg de zilveren medaille, in een wedstrijd, uitgeschreven door het Bestuur van "Felix Meritis", in 1842 te Amsterdam. Haar werk kwam in trek. In 1844 verkocht ze een schilderij aan Koning Willem II en in datzelfde jaar werd ze erelid van Haarlems tekencollege. Op 3 Februari 1845 werd ze benoemd tot lid van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Toen ze in Groningen kwam wonen, werd ze benoemd tot Bestuur^{sl}lid van "Pictura". Hier maakte ze kennis met Jozef Israëls en zijn vrouw, met wie ze tot haar dood bevriend bleef. In 1874 vertrok het gezin naar Rotterdam, waar ze vele studies maakte in de diergaarde. Het "plakboek" van haar is meer dan een "curiosum". Wanneer men de typische figuurtjes ziet uit die tijd, soms samengesteld uit strookjes, snippertjes en puntjes van papier van allerlei kleur, maar toch samen één geheel vormend, dan staat men verbaasd over de kunstvaardigheid en kunstzin van een kind, dat slechts de beschikking had over één hand. Hare knipsels zijn gracieus en levendig. Hoe natuurlijk bewegen zich de mensen in hunne modieuze kleding en wat zijn de paarden uitstekend weergegeven. Men ziet ze draven. Dat deze knipsels van belang zijn voor de kostuumkunde uit die periode, spreekt vanzelf en dit was nog slechts jeugdwerk. Het is m.i. jammer voor de knipkunst dat Mevr. Stapert-Koning het hierbij gelaten heeft en zich wijdde aan de teken- en schilderkunst, want ze kon het. Ze leefde echter in een tijd dat de knipkunst weinig waardering ondervond. Toch werd er in haar tijd wel geknipt, meest ook voor BOEKENILLUSTRATIE, RECLAME en voor het SCHIMMENTHEATER. ~~De x m m d a r k h e x x k e x k i i n s t r a t i e x x~~

In de MODERNE BOEKENILLUSTRATIE is er zelfs een opleving te bespeuren. Ik wil slechts enkele namen noemen van knippers en knipseters wier werk mij bekend is. Ik ben mij bewust dat ik hier onvolledig ben.

HENRIETTE BAUKEMA.

Zij is de dochter van de kunstschilder Sieger Baukema en van de knappe tekenares Mevr. Baukema-Philipse. Dat ze begaafd was, wisten hare ouders uit enkele tekeningen die ze voor haar moeder maakte. Toen D^r. Jaap Kunst haar vroeg, zijn Noord-Nederlandse Liederbundels te illustreren, beloofde ze niets, maar na enkele weken kwamen er een serie knipsels die op uitstekende wijze het pittige en humoristische in het volkslied weergaven. (Noot)

Toen het Bestuur van de Wereldbibliotheek 40 prachtige silhouetten van H.D.Voss onder de ogen kreeg, betrekking hebbende op het beroemde werk van Heinrich von Kleist, "Michaël Kohlhaas", besloot men dit boek opnieuw uit te geven. De vertaling en de inleiding van Dr. Nico van Suchtelen, waren in Maart 1940 kant en klaar, maar men verzocht het Bestuur, de silhouetten van Voss voor enkele maanden af te staan, voor een tentoonstelling bij Chevalier te Rotterdam. Daar waren ze 14 Mei nog, maar gingen die dag verloren door de ramp die Rotterdam getroffen heeft. Toen zat het Bestuur met de vertaling en de inleiding, maar de AANLEIDING TOT DE UITGAVE, DE KNIPSELS VAN DE HEER VOSS, waren weg. Gelukkig had de kunstenaar de moed ze opnieuw te knippen. Het is een fraaie uitgave geworden. De silhouetten geven uitstekend de naïf-middeleeuwse sfeer van het boek weer. Kort daarop illustreerde de knipper "Maarten Harpertszn. Tromp" van E.J. Potgieter (1942), ook voor de Wereldbibliotheek. De knipsels zijn in de boeken afgedrukt op ware grootte. H.D.Voss, van beroep graveur is van Duitse afkomst, maar woonde te Rotterdam. Na de oorlog vertrok hij naar Canada.

FRANS TER GAST.

Misschien is ^{hij} op het ogenblik de enige in ons land, die zich met de edele kunst van het maken en vertonen van schimmen ophoudt. Ko Doncker was zijn grote voorbeeld. Hij snijdt zijn schimmen, knipt ze niet, omdat zijn vingers te dik zijn voor de kleine schaarogen. Zelf vindt hij dat hij daardoor scherper en pittiger lijnen verkrijgt, wat het werk een persoonlijk cachet geeft en misschien het geheel ten goede komt.

Stammende uit een oud koopmansgeslacht, is hij, voor zover hij weet, de enige die zich op het gebied der kunst beweegt. Hij bezocht de Kunstnijverheidsschool te Amsterdam en Haarlem. Daarna werkte hij een drietal jaren in Londen, Parijs en Italië. Hoewel rasechte Amsterdammer, is hij in Den Haag terecht gekomen, waar hij werkzaam is als decorateur, affiche-ontwerper en sierkunstenaar. Ruim 25 jaar is het ONTWERPEN VAN SCHIMMENSPELEN zijn grote "hobby", waarvan een dertigtal spelen het resultaat zijn. Bovendien illustreerde hij boeken, gebruikte silhouetten voor reclamedoelinden, terwijl hij ze bovendien als silhouetfilm, een zusje van de tekenfilm, toepaste. Weer een andere mogelijkheid is, het vertonen van LEVENDE SCHADUWBEELDEN, waarbij dansers en danseressen, tegen een geprojecteerde achtergrond, dansen uitvoeren.

Voor het Koninklijk Huis ontwierp hij het spel "Vijftig jaren Landsvrouwe", dat het leven van Prinses Wilhelmina behandelt. Enige keren trad hij op voor de televisie, o.a. op "Prinsjesdag". Zijn SCHIMMENSPELEN duren ongeveer anderhalf uur. Er zijn er bij waarin ruim 500 figuren vóórkomen. Tot zijn repertoire behoren "De Legende van Beatrys", van de hand van Boutens en muziek van Will. G. Gilbert, "Zwerftochten van Odysseus", spel van Charivarius en muziek van Will. G. Gilbert, Charivarius schreef ook "Slimheidskampioen" en "Het Logboek van De Ark" en Luc Willink ontwierp de teksten voor de spelen van "Faustiana", "Blauwbaard" en "Monsieur Malbroucque", terwijl "De Moord van Raamsdonk", vervaardigd is, op het "salonfähig" gemaakte rijm dat daarvan bestaat. En zo zien we dat de KNIPPER EN SNIJDER VAN SILHOUETTEN nog heden ten dage vele mogelijkheden heeft.